

آغاز یک تفسیر بزرگ با عزیزترین نام

نخستین مطلب در تفسیر المیزان پس از مقدمه، نکته‌ای درباره شروع قرآن با «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» است؛ نکته این است معمولاً مردم کاری را که انجام می دهند و یا می خواهند آغاز کنند، با نام عزیز و یا بزرگی آغاز می کنند تا به این وسیله، مبارک و پر اثر شود و نیز آبرو و احترامی به خود

از سید محمدحسین طباطبایی بیش از ۳۰ کتاب و چندین مقاله به جا مانده است. به جز تفسیر المیزان، کتاب‌های اصول فلسفه و روش رئالیسم، شیعه در اسلام، سخن‌النبی(ص)، حاشیه بر اسفار صدرالدین شیرازی، بنیاده الحکمه و نه‌ایه الحکمه، شیعه:

بگیرد و یا دست کم سبب شود هر وقت نام آن عمل و یا یاد آن به میان می آید، به یاد آن عزیز نیز بیفتند. این نکته را در نام‌گذاری نیز رعایت می‌کنند، مانند اینکه مولودی که برایشان متولد می‌شود و یا خانه و یا مؤسسه‌ای که بنا می‌کنند، به نام محبوبی و یا عظیمی نام می‌گذارند تا آن نام با بقیای آن مولود

مجموعه مذاکرات با پروفسور کرین(بخش اول مذاکرات در سال ۱۳۳۸ ش)، رسالت تشیع در دنیای امروز(بخش دوم مذاکرات با پروفسور کرین در سال ۱۳۴۰ ش)، حاشیه بر کفایه الاصول، رساله در حکومت اسلام، رساله در قوه و فعل، رساله در اثبات ذات، رساله

روایتی از شبی که تگارش تفسیر گرانقدر «المیزان» به پایان رسید

دایرةالمعارفی از کلام الهی

در سال‌های ۱۳۶۳ و ۱۳۶۴ش چاپ شد.

از آنجا که نیمی از کتاب به قلم سید محمدباقر موسوی همدانی ترجمه شده بود، به توصیه علامه طباطبایی، برای یک‌دست شدن، ترجمه بقیه جلدهای کتاب یک بار دیگر به وسیله ایشان به زبان فارسی برگردانده شد. این اثر توسط دفتر انتشارات اسلامی (وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم) مکرر به چاپ رسیده است.

نگاهی به محتوای اثر

علامه طباطبایی در آغاز تفسیر، مقدمه‌ای نوشته و ضمن نگاهی اجمالی که به سیر تطور تفسیر و روش‌های آن دارد روش‌های تفسیری قبلی و معاصر خود را نقد کرده و دیدگاهش را درباره روش درست تفسیر شرح می‌دهد. او روش تفسیر قرآن به قرآن را شیوه درست تفسیر قرآن می‌داند و معتقد است روش اهل بیت(ع) در تفسیر، همین بوده است. علامه معمولاً پس از تفسیر بخشی از آیات، مبحثی با عنوان بحث‌روایی ترتیب داده‌ودر آن به نقد و بررسی روایات تفسیری پرداخته است. محورهای کلی مباحث در تفسیر المیزان براساس تصریح علامه طباطبایی عبارت‌اند از:

■ معارف مربوط به اسمای الهی
■ معارف مربوط به افعال الهی
■ معارف مربوط به واسطه‌ها میان خداوند و بندگان، مانند لوح، قلم و عرش
■ معارف مربوط به انسان پیش از دنیا
■ معارف مربوط به انسان در دنیا
■ معارف مربوط به انسان پس از دنیا
■ معارف مربوط به اخلاق انسانی

مردی که تفسیر المیزان را نوشت

مرحوم علامه طباطبایی، سال ۱۲۸۱ شمسی

صدیق‌ه سادات

بهشتی! شب ۲۳ماه

مبارک رمضان برای هر

مسلمان صاحب‌دلی در

همه قرون و اعصار، بزرگ

و پرقدرد و ارزش است. چنین شبی در سال ۱۳۵۰

بود که پس از ۱۷سال تلاش شبانه‌روزی، سرانجام

نگارش اثر ارزشمند تفسیر المیزان به پایان

رسید. تفسیری که به گفته بسیاری از علما از

جامع‌ترین و مفصل‌ترین تفاسیر شیعی قرآن

به زبان عربی است. به مناسبت سالگرد پایان

نگارش این اثر گرانسنگ می‌خواهیم به زندگی

علامه محمدحسین طباطبایی و چگونگی

شکل‌گیری این اثر بپردازیم.

کتابی برای تمام اعصار

علامه طباطبایی تألیف و نگارش تفسیر قرآن را

سال ۱۳۳۳ش برابر با ۱۳۷۴ق آغاز کرد و ۲۳ماه

رمضان ۱۳۹۱ش برابر با دوم آبان ۱۳۵۰ش به پایان

برد. نخستین چاپ متن عربی کتاب از سوی

انتشارات دارالکتب الاسلامیه در تهران (۱۳۷۵ق)

و نیز مؤسسه‌الاعلمی بیروت (۱۳۸۲ق و ۱۴۱۷ق) و

متن فارسی کتاب بارها از سوی مؤسسه دارالعلم

قم، کانون انتشارات محمدی تهران و دفتر

انتشارات اسلامی (وابسته به جامعه مدرسین

حوزه علمیه قم) منتشر شده است.

المیزان فی تفسیر القرآن معروف به تفسیر

المیزان، تفسیر ترتیبی قرآن به زبان عربی است

که در ۲۰ جلد تنظیم یافته است.

از زمان انتشار این اثر تاکنون دانشمندان و

علمای دین نظرات گوناگونی درباره آن داده‌اند.

به طور مثال شهید مطهری درباره تفسیر علامه

چنین گفته: «من می‌توانم ادعا کنم این تفسیر

از جنبه‌های خاصی، بهترین تفسیری است

که در میان شیعه و سنی از صدر اسلام تا امروز

نوشته شده است».

همچنین آیت‌الله جوادی آملی این اثر را مخزنی از

آرا و افکار دانسته و گفته‌اند: «همان‌طوری که قرآن

مخزن همه علوم است تفسیر استاد علامه نیز

مخزن آرا و افکار و علمی است که این حکیم الهی

از آن بهره‌مند شده و به دیگران رسانیده است».

ترجمه فارسی چگونه انجام گرفته است؟

ترجمه فارسی کتاب ابتدا توسط جمعی از فضلا و مدرسان حوزه علمیه قم از جمله ناصر مکارم شیرازی، محمدتقی مصباح یزدی، سید محمدباقر موسوی همدانی، عبدالکریم نبیری برورج‌دی و... در ۴۰ جلد صورت گرفت، ۱۰جلد اول این ترجمه در انتشارات دارالعلم قم و ۳۰جلد بعد در انتشارات محمدی منتشر شد.

پس از آن همین ترجمه توسط بنیاد علمی و فکری علامه طباطبایی با همکاری مؤسسه نشر فرهنگی رجا و مؤسسه امیرکبیر در ۲۰جلد دوبار

کسی که حق مظلوم را از ظالم بگیرد [چه مظلوم، مسلمان باشد، چه غیر مسلمان] در بهشت با من خواهد بود.

برش

علامه طباطبایی می‌گفت: وقتی وارد نجف شدیم نمی‌دانستم چه درسی باید بخوانم و از چه کسی باید درس بگیرم. روزی آقایید دست به شانه من زد، برگشتم و دیدم سیدی است که تا آن تاریخ ایشان را ندیده بودم. سید پرسید: شما محمدحسین هستی؟ ایشان هم خود را معرفی می‌کند. آن آقا می‌گوید: شما آمده‌اید درس بخوانید اما احتمال می‌دهم نمی‌دانید چه درسی باید بخوانید و از چه کسی باید درس بگیرید؟ آن سید بزرگوار سپس به منزل علامه طباطبایی می‌رود و او را راهنمایی می‌کند. از این پس ارتباط علامه طباطبایی با آن سید که مرحوم سید علی آقا قاضی بوده، شروع می‌شود. مرحوم آیت‌الله سید علی آقا قاضی، استاد اخلاق، عرفان و سیر و سلوک بودند و در تمام مدت ۱۰سال و اندی سکونت علامه طباطبایی که در نجف بود، با ایشان ارتباط اخلاقی و تربیتی داشتند.

نشانه‌ها را داشته باشد و مرتبط با نام او باشد و نیز ادبی باشد تا بندگان خود را به آن، مؤذّب کند و به آن‌ها بیاموزد در اعمال، افعال و گفتارشان این ادب را رعایت کنند، آن‌ها را با نام وی آغاز نموده و نشان‌وی را به آن برزند تا عملشان خدایی شده و صفات و ویژگی‌های اعمال خدا را داشته باشد.

در صفات، رساله در افعال، رساله در وسائط، الانسان قبل الدنيا، الانسان فی الدنيا، الانسان بعد الدنيا، رساله در نبوت، رساله در ولایت، قرآن در اسلام و مقالات متعددی در نشریات گوناگون و راهنمای کتاب و... به انتشار رسیده است.

علی آقا قاضی، استاد اخلاق، عرفان و سیر و سلوک بودند و در تمام مدت ۱۰سال و اندی سکونت علامه طباطبایی که در نجف بوده، با ایشان ارتباط اخلاقی و تربیتی داشتند.

علامه طباطبایی به اتفاق همسر و برادرش به مدت ۱۰سال در نجف اشرف اقامت داشت. در سال ۱۳۱۴ شمسی رضا شاه دستور می‌دهد از خروج ارز از ایران جلوگیری شود. به این ترتیب حاج میرزا باقر قاضی برای ارسال پول برای این دو برادر با مشکل مواجه می‌شود. این دو نیز به هیچ وجه از بیت‌المال استفاده نمی‌کردند. به این ترتیب، این دو بی‌خرچی می‌مانند و ناچار می‌شوند از دوست و آشنا قرض بگیرند و چون به سختی زندگی‌شان را می‌گذراندند تصمیم گرفتند به تبریز برگردند. پس از بازگشت به تبریز به دلیل غائله آذربایجان و شلوغی‌های تبریز، علامه و خانواده‌اش به قم مهاجرت می‌کنند.

فرصتی برای تفسیر قرآن

علامه در قم آشناهای کمی داشتند. بعضی طلاب تبریز که در قم ساکن بودند، متوجه شدند چنین شخصی به قم آمده و به همین دلیل از ایشان تقاضای تدریس کردند. ایشان نخست مباحث خارج فقه و اصول را آغاز کردند. اما خیلی زود متوجه شدند در قم برای فقه و اصول زمینه زیادی وجود دارد؛ اما مباحث قرآنی، ریشه‌ای و عقلی مانند فلسفه بسیار کم است، از این رو برنامه تدریس و کار خود را عوض می‌کنند و به تدریس تفسیر و فلسفه می‌پردازند. به این ترتیب طلاب بسیاری در حلقه درسی ایشان حاضر می‌شوند که برکات آن هنوز هم آشکار است.

زنی که صاحب نصف المیزان است

علامه طباطبایی درباره همسر خود چنین می‌گوید: این زن بود که مرا به اینجا رسانید؛ او شریک من در کارهای علمی است و هرچه نوشته‌ام نصفش مال این خانم است. او به حدی به من کمک می‌کرد که گاه از چگونگی تهیه قباب خود اطلاع نداشتم (به این معنا که می‌رفت پارچه‌ای انتخاب می‌کرد، می‌خرید و پس از دوخت و آماده‌سازی در اختیار ایشان قرار می‌داد) وقتی مشغول تحقیق و پژوهش بودم با من سخن نمی‌گفت و سعی می‌کرد شرایط آرامی برایم ایجاد کند، رشته افکارم گسسته نشود و هر ساعت در اتاق مرا باز می‌کرد و آرام جای را می‌گذاشت و می‌رفت. مرحوم علامه به همسر باوفایش عشق می‌ورزید و برایش احترام بسیاری قائل بود. پس از درگذشتش علامه تا مدت‌ها هر روز بر سر قبرش حاضر می‌شد و در فقدان او ناپوارانه اشک می‌ریخت و این مهر دوسویه همگان را به تعجب واداشته بود.

روایت

آشنایی علامه طباطبایی با پروفسور هانری کرین

هانری کرین، استاد کرسی شیعه‌شناسی در دانشگاه پاریس بود و مجالس فراوانی درباره تحقیق در مذهب شیعه با ما داشت.

مرد سلیم النفس و منصفی بود. او معتقد بود در میان تمام مذاهب عالم، فقط مذهب شیعه است که مذهبی پویا، متحرک و زنده است و سایر مذاهب بدون استثنا عمر خود را سپری کرده‌اند و حالت ترقب و تکامل ندارند.

آقای مطهری و بعضی آقایان که ارتباطات دانشگاهی داشتند، ایشان را می‌شناختند و به او گفته بودند بهترین کسی که می‌تواند تحقیقات متخصصانه و غیر جدولی کند، علامه طباطبایی است.

از آن پس ارتباط ایشان با کرین آغاز شد. این دیدارها هر دو هفته یک بار روزهای جمعه در منزل آقای ذوالمجد طباطبایی قمی که وکیل

دعاوی بود و در خیابان بهار تهران زندگی می‌کرد، انجام می‌شد.

در این زمان آقای دکتر نصر هم به عنوان واسطه در این گفت‌وگوها شرکت می‌کرد. آقای نصر در بچگی برای تحصیل به آمریکا رفته و در آن زمان برای تکمیل برخی مباحث مورد علاقه خود به ایران بازگشته بود.

به مرور زمان برخی دیگر از اساتید متوجه این رابطه می‌شوند و آن‌ها هم شرکت می‌کنند و دایره وسیع‌تر می‌شود؛ مثل دکتر سپهبدی، دکتر شایگان و دیگران که هر یک تخصص خاصی داشتند؛ برای مثال دکتر شایگان در هند تحصیل کرده بود و در زبان سانسکریت تخصص داشت، دکتر سپهبدی در فرانسه درس خوانده و متخصص زیبایی‌شناسی بود و از این جهت با علامه کار می‌کرد، پرفسور کرین نیز بیشتر در شیعه‌شناسی و مهدویت کار می‌کرد و به امام زمان(عج) معتقد بود.

مرحوم علامه می‌گفت: «پرفسور کرین به اسلام مؤمن است». جلسات بحث علامه طباطبایی با دکتر هانری کرین ادامه پیدا کرد و محصول نخستین این جلسات، دو کتاب «شیعه» و «رسالت تشیع» بود که توسط خود علامه طباطبایی تحریر شده بود و توضیحات هر دو جلد، به خواست علامه طباطبایی توسط مرحوم آیت‌الله علی احمدی میانجی و اینجانب، تهیه و تنظیم شد که درمجموع در ۷۰۰ صفحه، بارها به چاپ رسیده است.

اما متأسفانه محصول جلسات بعدی که عمدتاً فلسفی، کلامی و عرفانی بوده، تنظیم و یا حتی ضبط هم نشده و فقط در آثار هانری کرین به‌ویژه در کتاب چهار جلدی وی درباره «اسلام در سرزمین ایران» و آثار دکتر حسین نصر به‌ویژه «در جست‌وجوی امر قدسی» و «هانری کرین آفاق تفکر معنوی در اسلام ایرانی» تألیف دکتر داریوش شایگان به نکاتی از مطالب مطرح شده در آن جلسات، اشاراتی شده است.

اعضای اصلی و ثابت علاوه بر خود استاد علامه طباطبایی و دکتر هانری کرین آقایان دکتر جزایری، دکتر حسین نصر، دکتر عیسی سپهبدی، دکتر معین، دکتر غلامحسین دینانی، ذوالمجد طباطبایی و شهید مطهری بودند و البته شخصیت‌ها و افراد دیگری نیز به طور غیرمرتب، گاهی در آن جلسات حضور می‌یافتند ازجمله استاد جلال‌الدین آشتیانی، استاد فروزانفر، مهندس مهدی بازرگان، آیت‌الله ناصر مکارم شیرازی و... .

(درباره علامه سید محمد حسین طباطبایی؛

خسروشاهی سیدهادی)

مجاهدت می‌کنند مزده داده ایشان را به راه‌های خود هدایت می‌کند و فرموده: «و الدین جاهدوا فینا لنهذینهم سبیلنا»، آن وقت در مهم‌ترین جهادشان که همانا فهم کلام پروردگارشان است، ایشان را هدایت نکند و به فرضیات علمی احواله کند؟

در این روش، مؤلف ابتدا مجموعه چند آیه از یک سوره را که سیاق واحدی دارد، ذکر می‌کند و به بیان مفردات، وجوه اشتقاق و مباحث لغوی می‌پردازد؛ سپس در بخش «بیان آیات» به تفکیک هر آیه، کار تفسیر و تبیین مفاهیم را پی می‌گیرد و اینجاست که درصورت لزوم، به نقل و نقد آرای مفسران بزرگ شیعه یا سنی وارد می‌شود؛ در پایان نیز بخشی با عنوان «بحث

سایر ویژگی‌های این تفسیر

ترجیح یکی از اقوال در مورد یکی از امتیازات المیزان بر تفاسیر پیش از خود این دانسته شده که در تفاسیر قبلی اگر آیه‌ای احتمال چندمعنارا داشت، مفسر معمولاً احتمالات را نقل می‌کرد بدون اینکه ترجیحی بین آن‌ها بدهد، اما امتیاز المیزان این است با کمک آیات دیگر یا قرائن